

Ruderman
קרן משפחת רודרמן

שו"ת

כניסת אנשים עם כלבי נחייה לרחבת התפילה של הכותל המערבי

ניסן תשע"ג, מרץ 2013

הרב ד"ר בנימין לאו

התצלום על העטיפה:

Seeing Eye Dog, bobby.mn (Boris Djuranovic), www.dreamstime.com

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לתרגם, לאחסן במאגר ידע, לשדר או לקלוט בכל דרך או אמצעי אלקטרוני, אופטי או מכני או אחר – כל חלק שהוא מהחומר בספר זה. שימוש מסחרי מכל סוג שהוא בחומר הכלול בספר זה אסור בהחלט אלא ברשות מפורשת בכתב מהמוציא לאור.

מסת"ב: ISBN 978-965-519-123-3

להזמנת פרסומים בהוצאת המכון הישראלי לדמוקרטיה:

טלפון: 1-800-20-2222, 02-5300800 ; פקס: 02-5300867

אתר האינטרנט: www.idi.org.il ; דוא"ל: orders@idi.org.il

המכון הישראלי לדמוקרטיה, ת"ד 4482, ירושלים 9104401

© כל הזכויות שמורות למכון הישראלי לדמוקרטיה (ע"ר), תשע"ג

Copyright © 2013 by The Israel Democracy Institute (R.A.)

Printed in Israel

הדברים המתפרסמים במסמך זה אינם משקפים בהכרח את עמדת המכון הישראלי לדמוקרטיה.

רקע: המתח בין הוראה דתית לחקיקה משפטית

בחודש כסלו תשע"ג (דצמבר 2012) עלו 60 אנשים עיוורים עם כלבי נחייה לירושלים לסיור בעיר העתיקה. על חוויותיהם – שלהם ושל המדריכים שליוו אותם – אפשר לקרוא בסיכום שכתב מנהל בית הספר לתיירות של מכון לנדר.¹ הוא מתאר את האור שהציף את הקבוצה השרויה בחושך עולם. המגע עם האבנים ברובע היהודי, בבית השרוף ובמנהרות הכותל העלה דמעות בעיני כולם. המאמר מספר על השמחה, אך חוסך לנו נקודה כואבת אחת. למקום התפילה שנתקדש באלפי שנות דמעות של רבבות יהודים לא יכלו האנשים להתקרב. על פי ההנחיות של רב הכותל אין כניסה לשום סוג של בעל חיים, בכלל זה כלבי נחייה.²

הנחיה זו עומדת לכאורה בניגוד לשני חוקים במדינת ישראל. לפני עשרים שנה נחקק בישראל החוק המחייב נגישות לאנשים עם כלבי נחייה (חוק איסור הפליית עיוורים המלווים בכלבי נחייה, התשנ"ג-1993). על פי סעיף 3 (א) בחוק: "לא תוגבל זכותו של עיוור להיכנס למקום ציבורי ולהשתמש בכל מתקן המצוי בו [...] בשל היותו מלווה בכלב נחייה". בחוק זה לא נרשמו שום סייגים או הנחיות פרטיות המוציאות מן הכלל מקום כלשהו. בשנת 1998 נחקק חוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות התשנ"ח-1998, שעבר מערכת שלמה של תיקונים עד השלמתו בשלב זה, בשנת 2005.³

בסעיף 2 לחוק הוגדרה מטרתו: "להגן על כבודו וחרותו של אדם עם מוגבלות ולעגן את זכותו להשתתפות שוויונית ופעילה בחברה בכל תחומי החיים, וכן לתת מענה הולם לצרכיו המיוחדים באופן שיאפשר לו לחיות את חייו בעצמאות מרבית". משמעות הדברים שכל פתרון שיוצע צריך להיות מתוך

1 עמי מיטב, "אור בירושלים: גם לעיוורים בעלי כלבי נחייה", אתר מורשת, י"ט בכסלו תשע"ג, 4.12.2012.

2 את ההנחיות מסר רב הכותל, הרב שמואל רבינוביץ, לנציבות שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלויות במשרד הפנים בתאריך ב' באדר תשס"ט. ראו גם הרב שמואל רבינוביץ, "הכנסת כלב נחייה לרחבת הכותל המערבי", תחומין כט (תשע"א), מעמ' 487.

3 על משמעותו של חוק זה לפרופיל החברתי ולפיתוח תודעת הצדק הסביבתי של מדינת ישראל ראו מאמרה של דינה פלדמן, "תרומתו של חוק שוויון לאנשים עם מוגבלות התשנ"ח-1998", בתוך: דינה פלדמן, יעל דניאלי-להב ושמואל חימוביץ (עורכים), נגישות החברה הישראלית לאנשים עם מוגבלות בפתח המאה ה-21, ירושלים: משרד המשפטים תשס"ז, עמ' 31-81.

מגמה וחתירה לאפשר התנהלות עצמאית לאדם עם מוגבלות. בהקשר זה כלב נחיה הוא העיניים של העיוור.

בסעיף 19 (ב) לחוק נקבע ש"אדם עם מוגבלות זכאי לנגישות למקום ציבורי ולשירות ציבורי".⁴ הגדרת "מקום ציבורי" מפורטת בלשון החוק (התוספת הראשונה), ובסעיף 12 לפירוט זה נאמר במפורש ש"מקום ציבורי" כולל גם "בית תפילה, מקווה או כל מקום המספק שירותי דת". על פי הגדרה זו, כל מקום תפילה (והכותל המערבי הוא מקום תפילה) כפוף לחובות המוטלות בפרק הנגישות שבחוק השוויון ובין היתר מחויב להעניק לאדם עם מוגבלות את הכניסה ואת השירות באופן שוויוני ובהתאם לצרכיו.

ולמרות הכתוב בסעיף 19 יש לחוק סייג (סעיף 19, ו, 3 (ג)). הסייג קובע ש"אין רואים הפליה לפי סעיף זה כאשר הדבר מתחייב מאופיו או ממהותו של המקום הציבורי או השירות הציבורי". כלומר, אם יוכח שמניעת הכנסת כלבי נחיה לכותל המערבי או לכית כנסת מתחייבת מאופיים או ממהותם של מקומות אלה, מניעת הכניסה לא תיחשב הפליה. מטרתו של מאמר זה להתמודד עם שאלה זו ולבדוק את העניין המהותי האוסר כניסת כלב נחיה לכותל שבגיננו לא תיחשב מניעת הכניסה להפליה.⁵

המחלוקת בין הרב משה פיינשטיין לרב יעקב ברייש בנוגע לכלבי נחיה בבתי כנסת

הראשון שדן בסוגיה זו בהרחבה היה הרב משה פיינשטיין (ארצות הברית; אמצע המאה העשרים), בעל שו"ת איגרות משה. בתשובה מיוחדת במינה, שבה ביקש לאתר תקדימים לכניסתם של בעלי חיים למקום תפילה מימי המקדש וימי

4 למרות חקיקה זו עדיין יש מקומות ציבוריים רבים המונעים כניסתם של אנשים המלווים בכלבי נחיה (בכלל זה מסעדות ומוניות). נציבות שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות במשרד המשפטים שוקדת על אכיפת החוק כלשונו, ובמהלך השנים השתפר המצב מאוד. ראוי להדגיש שכאן איננו עוסקים בבעיית הנגישות של הכותל, אלא בסוגיית ההפליה שמקורה בהוראה ההלכתית האוסרת כניסתם של כלבי נחיה למקום. אני מבקש להודות לעו"ד טובה ריקנטי ולעו"ד ישראל חבר מנציבות שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות במשרד המשפטים על הסיוע הרב שנתנו לי בהבנת המצב המשפטי בסוגיה זו.

5 יש מקום לטענה שעל פי החוק הישן יותר, חוק איסור הפליית עוורים (תשנ"ג), אין שום סייגים ותוקפו של החוק המפורש לעניין עיוורים גובר על תוקפו של החוק החדש – חוק הנגישות (שבו נמצא הסייג). איני בטוח שפרשנות זו נכונה.

חזׁל, הוא התיר להכניס כלב נחייה לבית הכנסת. בדבריו אמנם קבע שתשובתו קלה יותר בחוׁל, כי שם בתי הכנסת ״על תנאי הם עומדים״, אבל בדבריו בולטת מאוד ההקשבה לצורכי האדם המוגבל שבלי הכלב מאבד את עצמאותו:

ואין לנו שעת הרחק גדול מזה, שאם לא נתירנו, יתבטל כל ימיו מתפלה בצבור וקריאת התורה וקריאת המגילה בצבור, וגם יש ימים שהעגמת נפש גדולה מאד, כגון בימים נוראים וכהאי גוונא [וכגון זה], שרבים מתאספים, שלכן ראייה גדולה שיש להתיר להסומא שהכלב שמוליכו צריך להיות אצלו תמיד, ליכנס לבית הכנסת להתפלל ולשמוע קריאת התורה וכדומה (שׁוׁת אגרות משה, אורח חיים, חלק א, סימן מה. כל הציטוטים להלן מדבריו של הרב פיינשטיין לקוחים מתשובה זו).

בדבריו העלה הר״מ פיינשטיין את השאלה שמא בכלל כניסתו של כלב נחייה, המשמש את האדם אינה נחשבת איסור כי זו לא דרך של ביזיון וקלות ראש, אלא צורך של האדם המתפלל.

בסופו של דבר המליץ הרב פיינשטיין שהאדם המלווה בכלב ישב סמוך לפתח (מבפנים) כדי שלא לבלבל את הציבור.

תשובתו של הרב פיינשטיין עוררה את הרב יעקב ברייש, רב הקהילה החרדית בציריך, לתגובה. הרב ברייש קבע שמקורותיו של הרב פיינשטיין אינם יכולים לשמש בסיס למגדל רעוע כזה. לאחר שלילת מקורות הפסיקה שלו תיאר הרב ברייש את הקלוקל שייווצר בשל כניסת כלבים לבית הכנסת:

ומי יערב לנו שהחמור לא יטיל גללים באמצע התפלה [...] כשישחקו בו הנערים, והכלב יתחיל לנבוח, חוץ מהגנאי והקלות ראש שיהיה בזה, יש גם חשש הפלת ולד (שׁוׁת חלקת יעקב, אורח חיים, סימן לד. כל הציטוטים להלן מדבריו של הרב ברייש לקוחים מתשובה זו).

הרב ברייש ראה בכל הדיון הזה את סכנת "המדרון החלקלק", כמו שכתב בפירושו:

ועוד, וזה העיקר אצלי [...] בעוונותינו הרבים שהיהדות כן נתרופפה, ובפרט במקומות הללו, אם יופתח פתח כמחט של סדקית, יופתח הפתח כפתחו של אולם, ויתכן שימצא כבר איזה ראב"י להתיר זאת, ויתלה את עצמו באילן גדול, לומר כבר הותר מהפרושים לצורך גדול להכניס כלב לבית הכנסת, והוא בתור ראב"י כבר יכריע מה זה נקרא צורך גדול, וח"ו [וחס וחלילה] יוכל לצמוח מזה חילול השם גדול, שהנוצרים אוסרים להכניס כלב לבית תפילתם, ולהבדיל לבית הכנסת מותר.

הפתרון שהציע הרב ברייש לאדם התלוי בכלבו הוא להסתמך כמקובל על האנשים המסייעים לעיוור בדרך:

קשה להאמין שלא יהיה לו איזו עצה, שמי שהוא יוליכנו לבית הכנסת, ועל כל פנים לעתים מיוחדים. ואם באמת כן, שאין לו שום עצה אחרת, הרי הוא בכלל אונס, ורחמנא פטריה [והתורה פטרה אותו] והעיקר אצלי, שעל כל פנים, לעתים מיוחדים, מסתמא ימצא למישהו להוליכו לבית הכנסת, ולא להתיר מפאת זה להכניס כלב לבית הכנסת, וסימן לדבר: לא תביא מחיר כלב בית ד' כי תועבה הוא.⁷

מחלוקת זו היא הבסיס לכל העמדות של הפוסקים והמשיבים בעשור האחרון, וכדי לעמוד על מהותה אבקש לחלק את הדיון לשלושה חלקים: היחס לצורך האישי של העיוור בכלב נחיה לעומת ההגנה על צורך הקהילה לשמור על אורחות חיה; מקורות הפסיקה של הרב פיינשטיין והביקורת של הרב ברייש עליהם; ומדיניות הפסיקה של שני הפוסקים.

7 ראו במאמרו של אביעד הכהן, "נגישותם של עיוורים", פרשת כי תבוא, גליונות פרשת השבוע (משרד המשפטים) 264 (תשס"ו), שם הוא מסכם ומעריך את מדיניות הפסיקה של שני הפוסקים הנ"ל. עוד על מחלוקת זו ראו במאמרה של רחלי שולשטיין, "שילובם של אנשים עם מוגבלות בחברה על פי ההלכה היהודית", פרלמנט 74 (2012), אתר המכון הישראלי לדמוקרטיה.

המחלוקת העקרונית בדבר הצורך של העיוור בכלבו

את שאלת כלבי הנחייה הפנה לרב פיינשטיין הרב פנחס מרדכי טייץ, מי שהיה רבה של קהילת אליזבט, ניו ג'רזי. בשנות הארבעים והחמישים של המאה העשרים ביקש הרב טייץ להגדיל את הקהילה הדתית בדרכים הלכתיות, ובמסגרת זו פנה לרב פיינשטיין בשנת תשי"ג, כעשרים שנים לאחר שהעולם למד להשתמש בכלבי נחייה.⁸ שאלתו של הרב טייץ מלחיצה את הפוסק שכן בדברי הפתיחה נכתב "שהכלב מוכרח להיכנס עמו". הרב פיינשטיין (כמו הרב טייץ) ידע שבכל מקום יש אנשים טובים שישמחו לסייע לאיש הזה, ובכל זאת מהגדרת השאלה עולה שהאיש לא ייכנס לבית הכנסת ללא ליווי הכלב. זו מציאות חברתית חדשה והרב אינו מתווכח עליה. רצונו של האדם העיוור בעצמאות הוא התשתית לשאלה, וכעת עומדות על הפרק רק שתי חלופות: שהאדם העיוור ייכנס עם כלבו או שלא ייכנס כלל. מובן שהרב ברייש ערער על התשתית הזאת. לשיטתו, העזרה המצופה מהאנשים שומטת את הקרקע מהשאלה כולה:

קשה להאמין שלא יהיה לו איזו עצה שמי שהוא יוליכנו לבית הכנסת ועל כל פנים לעתים מיוחדים. ואם באמת כן שאין לו שום עצה אחרת, הרי הוא בכלל אונס ורחמנא פטריה.

ראשית המחלוקת בין שני הפוסקים היא אפוא בהגדרת המציאות. הרב פיינשטיין ממוקד כולו באדם הדורש להיכנס בליווי כלבו, והרב ברייש דורש לשחרר את התלות הזאת של העיוור בכלב.

המחלוקת על פרשנות מקורות הפסיקה של הרב פיינשטיין

המקור העיקרי שהרב פיינשטיין מסתמך עליו לקוח מהתלמוד הירושלמי, שם מורה רבי אימי לספריא [למנהלי בית המדרש]:

8 עליו ועל פועלו ראו רבקה טייץ-בלאו, ושמחת בחיין: תולדותיו וחזונו של הרב מרדכי פנחס טייץ, ירושלים: אורים, 2006.

אם אתא ברנש גביכון מלכלך באורייתא לגבכון תיהוון מקבלין ליה ולחמרמיה ולמנוי |אם בא אדם אליכם עם לחלוחית של תורה היו מקבלים אותו ואת חמורו וכליו| (מגילה ג, ה).

ר"מ פיינשטיין מבאר את הפסקה הזאת על פי הנאמר שם, בירושלמי, בשם רבי יהושע בן לוי, שבתי כנסיות ובתי מדרשות הם כבית לחכמים ולתלמידיהם (וכך גם בשם רבא, בבבלי, מגילה כח). על פי זה אמר רבי אמי לספריא שאף אם הוא רק מעט בן תורה ("מלכלך באורייתא") הוא נחשב בן בית בבתי כנסיות, ולאורח כזה מותר להיכנס לשם עם חמורו ועם כליו. מכאן מסיק הרב פיינשטיין ש"הכנסת חמור לבית כנסת אינו נחשב לקלות ראש ובזיון יותר מאכילה ושתייה ושינה". הוא מוצא שגם המגן אברהם והגאון מוילנא מזכירים את הירושלמי הזה בפסקיהם "ואם כן – פוסקין כן". הכרעה זו נשענת על מקורות פסיקה שאינם נחשבים לשדרה המרכזית, שכן פסיקה נשענת בדרך כלל על התלמוד הבבלי, על הרמב"ם ועל השולחן ערוך. במקרה זה הרב פיינשטיין נשען על התלמוד הירושלמי ועל שני פוסקים אחרונים שציטטו אותו.

הרב ברייש טען שעצם השימוש במקור זה לשאלה שבדיון הוא חריג. זאת ועוד, לדבריו קריאתו ופרשנותו של הרב פיינשטיין חורגות בבוטות מגבולות הפרשנות הפשוטה של הירושלמי. הוא מוצא כמה חוליות רעועות בפרשנות הזאת:

א. הירושלמי דיבר על בית מדרש, שהוא מקום מיוחד ללימוד, ולא על בית כנסת, המיועד דווקא לתפילה.

ב. הירושלמי לא דיבר על זמן התפילה. ודאי שיש בהכנסת בעל חיים בזמן התפילה הפרעה למתפללים: "דבחמור או כלב באמצע ביהכנס"ס וביהמ"ד [בית הכנסת ובית המדרש] בודאי יבא לידי היתול והוללת והנערים ישחקו בהם, ואין לך קלות ראש יותר מזה באמצע התפלה".

לשתי ההערות הפשוטות הללו הוסיף הרב ברייש עוד שתי הסתייגויות, הנראות קלושות יותר:

ג. יכול להיות שכוונת הירושלמי ל"חמר" – האיש המנהיג את החמור – ולא ל"חמור".

ד. גם אם הירושלמי מדבר על חמור, הרי כלב גרוע מחמור, שהוא מתועב בעיני ה'.

בקריאה פשוטה של המקור בירושלמי נראה שהצדק עם הרב ברייש. מהוראתו של רב אמי קשה מאוד להוכיח שהתירו כניסתם של חמורים למקום התפילה בזמן התפילה. סביר הרבה יותר שיש כאן הנחיה להכנסת אורחים ראויה שבה החמור נכנס לאורווה, הכלים במחסן והאורח בבית המדרש. בקריאה פשוטה של המקורות נופלת אפוא אחת ההוכחות של הרב פיינשטיין, ובעצם הבניין קורס בהיעדר מקורות תמיכה מוצקים.

מדיניות הפסיקה

מניתוח הטענות של השניים עולה שהרב ברייש לוחם נגד התרופפות המשמעת הדתית ובגינה אינו מוכן לראות את צורכו של האדם העיוור. לטענתו לאדם זה ימצא פתרון סביר בתוך חברת המתפללים וכך לא תיפגע מסורת הקדושה של בתי הכנסת בישראל:

שאין זה רגש יהדות האמיתית להוליך עמו כלבים, רק האנשים
השחצנים עושין כן.

הרב פיינשטיין מבקש להגדיר את התפילה בבית הכנסת כ"שעת הדחק" ומתעלם מיכולתו של העיוור להסתייע באחרים כדי להגיע לתפילה. הוא אינו מעלה על דעתו שהעיוור לא יגיע לבד לבית הכנסת, שכן החירות האישית, יכולת הבחירה וקבלת ההחלטה הן הבסיס להגדרת הזהות האנושית המתחדשת. אין לי ספק שזה לוז המחלוקת בין הפוסקים הללו.

המציאות החברתית של ארצות הברית בכלל ושל ניו ג'רזי בפרט חייבה את הפוסק לעמול על זכויותיו של האדם לממש את חירותו באופן עצמאי וללא תלות בחברה, ואילו החברה בציריך של אותה תקופה (שנות החמישים והשישים) טרם עסקה במציאות חברתית זו. מבחינתו של הרב ברייש תהא זו אפוא זילות של המקומות הקדושים אם יתירו כניסתם של בעלי חיים טמאים, דבר הנאסר בוודאי בכל מקומות הקדושה של הנוצרים; ואילו הרב פיינשטיין התיר את כניסתו של העיוור עם כלב הנחיה מתוך ביטחון שאין בזה שום זלזול או קלות ראש במקום התפילה. הרב ברייש ראה את המדרון החלקלק הרובץ לפתחו של היתר זה, שכן בעיניו עצם נוכחות אדם האוחז בכלב זרה למרחב

החיים היהודי. עמדה זו מוכרת מאוד, אך בוודאי גם מנוכרת לחידוש של כלבי נחיה כעיניו של האדם המוגבל.

עמדות נוספות בפסיקת ההלכה בעשורים האחרונים

מחלוקת שמועות על פסיקתו של הרב יוסף דב הלוי סולובייצ'יק

שניים אוחזים בשמועת הפסיקה של הרב י"ד סולובייצ'יק על כניסת כלבי נחיה לבית כנסת.

המקור הראשון מופיע בספרו של הרב צבי שכטר, מפניני הרב:

פעם אירע שאדם סומא שילם בעד זכות מקום תפילה בבית הכנסת בעד הימים הנוראים ובבואו בראש השנה לבית הכנסת הביא אתו את כלבו שהולך עמו תמיד לסייעו ללכת ברחוב והביאו אל תוך בית הכנסת. המתפללים שבבית הכנסת הקפידו עליו והתרו בו שלא יכנס עם הכלב והוא התעקש והכניסו וברצונם למונעו בחזקה מליכנס עם הכלב דחפוהו ונפל הסומא לארץ והוזק והגיש תביעה בבית המשפט החילוני לתשלומי נזיקין נגד אנשי בית הכנסת. השופט שבבית המשפט הכריע שענין תשלומי הנזיקין תלוי בדין התורה שאם לפי ההלכה רשאי היה להכניס את כלבו אז חייבים המתפללים בנזקיו ואם לפי ההלכה אסור היה לו להכניס את כלבו אז יהיו פטורים מלשלם דמי נזקיו. והשופט ביקש מאת רבנו לחוות את דעתו בנדון ההלכתי ורבנו אמר לנו כשלמדנו פרק ראשון ביכמות בסוגיא דכבוד בית המקדש שאמר שלפי דעתו אסור היה להכניס את הכלב לתוך בית הכנסת (עמ' מו, אות ב).⁹

לעומת מסורת זו מסר חתנו של הרב, מורי ורבי הרב אהרן ליכנטשטיין (בשיעור בישיבת הר עציון), שהרב התיר כניסת כלב נחיה בהסתמך על הגמרא בברכות סג ע"א:

אלא אמר רבא כי ביתו מה ביתו אקפנדריא קפיד אינש ארקיקה ומנעל לא קפיד אינש אף בית הכנסת קפנדריא הוא דאסור ריקה ומנעל שרי ומה ביתו על קפנדריא מקפיד אדם אך על ריקה ומנעל אינו מקפיד, אף בית כנסת על קפנדריא הוא שאסור אך ריקה ומנהל מותר].

רבא משווה בין ההתנהגות של האדם בביתו ובין ההתנהגות הראויה בבית הכנסת. חידושו של הרב סולובייצ'יק הוא שהרעיון המובע בדברי רבא הוא שבית הכנסת, על אף היותו "מקדש מעט", שונה במהותו מבית המקדש. בבית המקדש אדם מתארח בבית ה'. בבית כנסת ה' מתארח בביתו של אדם, וממילא התנהגותנו בבית הכנסת נגזרת מהדברים שאדם מקפיד עליהם בביתו כשיש אורחים. לכן יוצא מהגמרא שמפני שלא הקפידו אז על יריקה בבתים הפרטיים ועל כניסה עם נעליים, כך גם אין איסור לעשות כך בבית הכנסת.

בהסתמך על דברי רבא הנ"ל קבע הרב סולובייצ'יק (לפי עדותו של הרב ליכטנשטיין) שהנורמה המותרת בבית הכנסת נמדדת על פי כללי הנימוס הנהוגים בבית, כלומר על פי מה שמתיר אדם בביתו. על פי זה ברור שאדם יתיר לאיש להיכנס עם כלב נחייה לביתו וממילא יש להתיר לו להיכנס לבית הכנסת ואין בזה חילול קדושת המקום.

פסיקתו של הרב עובדיה יוסף

הרב עובדיה יוסף לא כתב בעצמו פסיקה על נושא כלב הנחייה (בדקתי עד מקום שידי משגת), אבל מביתו יצאו שני פסקים המתארים את עמדתו בנושא. הראשון – בנו, הרב יצחק יוסף, הקדיש פסקה בסדרת **ילקוט יוסף**:

עיוור הרגיל ללכת עם כלב הנחייה המוליכו ומדריכו ממקום למקום, אין לו להכניס את הכלב לבית הכנסת, וכל שכן בשעת התפילה והלימוד, אלא אם יש לו בית כנסת קבוע שהוא מתפלל שם, יקבעו לו איזה עמוד מחוץ לבית הכנסת (בריהוק מה מהפתח) כדי שיוכל לקשור אל המוט את הכלב, בטרם כניסתו לבית הכנסת (סימן קנא ודיני קדושת בית הכנסת, סעיף כה).

סעיף זה קשה מאוד להבנה. ראשיתו באיסור הכנסת הכלב לבית הכנסת והמשכו בהסתייגות ("אלא אם יש לו") שממנה עולה שהמפורט להלן הוא המקרה שבו יש להתיר את הכניסה לבית הכנסת. אבל המשך הדברים – "יקבעו לו איזה עמוד מחוץ לבית הכנסת" – חוזר לאיסור הכניסה. מהי אפוא כוונת הכותב באומרו "אלא אם יש לו בית כנסת קבוע שהוא מתפלל שם"?

בהרחבת דבריו שם, בהערה, מבאר הרב יצחק יוסף את הסתייגותו מפסק ההלכה של הרב משה פיינשטיין ומוסיף – נוסף על הערותיו של הרב ברייש על ההוכחה מהירושלמי – גם את החיוב של "לא תחללו את מקדשי", המחייב את בתי הכנסת להקפיד בפרהסיה על כללי התנהגות הנהוגים בבתי יראתם (ומתבסס על פסיקת החתם סופר ועוד). ככל הערתו אין הרב יצחק יוסף אומר מאומה על מה שכתב בגוף הדברים – "אלא אם יש לו בית כנסת קבוע שהוא מתפלל שם". להבנתי הוא התכוון לומר שבמקום שהאדם העיוור עם כלב הנחייה נכנס בקביעות וכניסתו אינה מעוררת שום התפעלות ושום הסחת דעת, אפשר לסמוך על פסיקתו של הרב פיינשטיין.¹⁰

את הפסק השני מבית מדרשו של הרב עובדיה יוסף כתב נכדו, הרב יעקב ששון, באתר הלכה יומית שהוא מנהל. באתר, המפרסם הלכות של הרב עובדיה יוסף (בעריכת נכדו הרב יעקב ששון), נמצאת עמדה מורכבת ומעניינת: לאחר ציטוט דבריו של הרב פיינשטיין והסתייגותו של הרב ברייש מביא הרב סברה שלשיטת השולחן ערוך תיאסר כניסת הכלב לבית הכנסת בזמן התפילה ותותר רק בזמן לימוד תורה:

שלפי דעת מרן השולחן ערוך, אין להקל באכילה ושתיה אלא לאלו שלומדים תורה בבתי מדרשות, אבל לאלו שרק מתפללים בבית הכנסת, אין להקל בזה. ולפי זה נראה, שגם אם יש להקל להכניס כלב לצורך העיוור לבית הכנסת, זהו דוקא לענין שיעורי תורה וכדומה, שאז יש מקום להקל בזה, אבל אם אינו בא לשם אלא לצורך תפילה, לכאורה אין להקל בזה.

10 הרב יצחק יוסף אישר באוזני את הפרשנות שנתתי לדבריו. בלשונו: "אני מסכים עם כל מה שכתב, לסמוך בכהאי גוונא על הרב פיינשטיין, באופן שהכלב נמצא פינה ולא במקום בולט והכל רגילים לזה ושיהיה באופן שאין לחשוש לבעתה" (מסרון מתאריך 4.2.2013).

ועל כן להלכה נראה, שאם יש אפשרות שהעיור לא יכניס את הכלב לבית הכנסת, אלא ישאיר אותו בחוץ, עדיף יותר שיעשה כן, ואדם אחד מן המתפללים ידאג להוליכו למקומו בבית הכנסת, אבל אם אין דרך אחרת, וחייב העיור להכניס את הכלב לבית הכנסת, ויכול העיור לסמוך על הוראת הגאון רבי משה פיינשטיין בזה, לפי שיש מקום לומר שאף לדעת מרן השלחן ערוך יש להקל בזה, ובפרט שיש אומרים שהמנהג בזה אינו כדעת מרן.¹¹

לאחר הסתייגות זו (הכוללת היתר לנהוג על פי הפסק של הרב פיינשטיין) מביא הרב צמצום נוסף, שמקורו בעניינים תרבותיים המשפיעים על קדושת המקום ואווירת התפילה:

וכל זה הוא דוקא במקום שהמתפללים מורגלים בכלבים, ושהיית הכלב במקום אינה גורמת להם להפרעה למהלך התפילה, אבל במקומות שאין רגילות כל כך לגדל כלב, כגון בשכונות דתיות מאד וכיוצא בזה, יש לחוש שאין זו דרך כבוד כל כך להכניס את הכלב לתוך בית המדרש, ובפרט שיש לחוש בזה שהכלב גורם לילדים בבית הכנסת לפחד ומורא, מפני שאינם מורגלים לקרבתו, ועלול לגרום גם כן להפרעה בכוונת התפילה, על כן באופן כזה, מן הראוי שישאיר העיור את כלבו בכניסה לבית הכנסת, ויכניס אותו אדם אחד מן המתפללים לבית הכנסת, ולאחר התפילה יחזור לקחת את הכלב לביתו. או במקום שאי אפשר לעשות כן, יזהרו שיהיה הכלב במקום שאינו מפריע לשאר המתפללים, כגון באיזו פינה מפינות בית הכנסת, ועל יד יוכל העיור לשהות בבית הכנסת, להתפלל וללמוד תורה.

בסיכומם של דברים מבקש הרב ששון להיזהר משימוש נרחב בהוראת ההיתר של הרב פיינשטיין ומסיים בהוראת האיסור של הרב עמאר כדלהלן.

פסיקת הראשון לציון, הרב שלמה עמאר

דווקא על סמך חידושו של הרב סולובייצ'יק על הנהוג בבית ובבית הכנסת נכון לקרוא את עמדתו הנחרצת של הראשון לציון הרב שלמה עמאר בספרו שמע שלמה:

ואין לנו ללמוד ממנו היתר לכלב שהוא בזוי מאז ומעולם ולא יכירנו מקומו בתוך הבית, אלא מחוץ לבית מושבו. וזכר לדבר, ובשר בשדה טריפה לכלב תשליכון אותו. וגם בימינו שנשתנו הטבעים בזה עד שהכלב נעשה לחית שעשועים וטיולים יותר מאשר לשמירה, מכל מקום הם מיעוט לא נמצא כדבר הזה אצל תופשי התורה. [...] ואף על גב דכלב זה חשוב הוא לבעליו, שהוא מנחהו לכל מקום שירצה, והוא לו לעינים, מכל מקום לגבי כל העולם הוא נשאר כלב ככל כלבים וכל אדם שיראה שמכניסים כלב בביכ"נ [בבית כנסת] ירגיש בזה בזיון ורמיסת מקום הקדש (חלק ד, סימן ג).

הרב עמאר מחלק בין "תופסי תורה" ובין "כל העולם". תופסי תורה רואים בכלב דבר בזוי שמחוץ לבית מושבו. מבחינה זו הנורמה שהרב סולובייצ'יק מדבר עליה בחידושו למסכת ברכות היא הקובעת גם בעבור הרב עמאר. כשם שבבית לא ימצא כלב נחייה, כך מדין קל וחומר לא ימצא מקומו של כלב נחייה גם בבית הכנסת.

פסקי הלכה באינטרנט

בחיפוש באינטרנט אפשר למצוא רבנים המשיבים בסוגיה זו, וכמעט תמיד על סמך המחלוקת בין הרב ברייש לרב פיינשטיין. למשל, הרב אליעזר מלמד, רב היישוב הר ברכה, מביא באתר פניני הלכה את דברי הרב פיינשטיין ואחריו את ההסתייגות של הרב ברייש ומסיים:

ולכן ראוי שהגבאים יתקינו עמוד מחוץ לבית הכנסת, כדי שהעיוור יוכל לקשור אליו את הכלב (בהערה לפסיקה הוא מפנה

לדברי ספר שערים המצוינים בהלכה יג, ב; ולספר ילקוט יוסף,
סימן קנא, סעיף כה).¹²

גם הרב יעקב אריאל, רבה של רמת גן ונשיא ארגון רבני צהר, נשאל על כך,
ובתשובתו הוא נקט לשון המאפשרת שיקול דעת של הגבאים או המתפללים:

הפתרון המוצע הוא שבעל הכלב ישב סמוך לפתח והכלב קרוב
אליו, או בחוץ או ע"י הפתח.¹³

הוראתו של רב הכותל, הרב רבינוביץ

בשנת תשס"ט, בתגובה לפנייתם של אנשים עם כלבי נחייה שביקשו להיכנס
לרחבת התפילה בליווי כלביהם, כתב רב הכותל, הרב רבינוביץ, מכתב לנציבות
שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלויות ובו נימק את האיסור על כניסת כלבי
נחייה לרחבת התפילה.¹⁴ את דבריו פתח בהגדרת הקדושה של רחבת הכותל
המערבי, שמלבד הקדושה של בית כנסת רגיל שיש בה נוספה בה קדושה יתרה,
כדברי המדרש: "לעולם אין שכינה זזה מהכותל המערבי".¹⁵ להלן נעמוד על
נימוקיו לאיסור כניסת כלב נחייה לבית הכנסת ונבדוק את תוקפם. הציטוטים
של הרב רבינוביץ לקוחים מתוך מאמרו הנ"ל.

טענה ראשונה: קל וחומר מהתנהגות תרבותית במקומות של חול.
תוך כדי דיונו על כללי ההתנהגות הראויים בבית כנסת כותב הרב רבינוביץ
שאת אורחות ההתנהגות המקובלים במקום קדוש יש ללמוד מדין קל וחומר
מכללי ההתנהגות במקומות של חול:

12 הרב אליעזר מלמד, "י – האם מותר להכניס כלב נחיה לבית כנסת?", אתר פניני הלכה.

13 הרה"ג יעקב אריאל, "גידול כלב נחייה – כניסה לבית כנסת", אתר ישיבה, כ"ב בטבת
תשע"ב. על פי תשובתו, לגבאי יש שיקול דעת אם להשאיר את הכלב בחוץ (ובסמוך
לפתח). זו הרחבה לחומרה של פסיקתו של הרב פיינשטיין. כך למעשה כתב גם פרופ'
אברהם שטיינברג במאמרו "על העיוור בהלכה" תחומין ג (תשמ"ב), עמ' 224, סעיף ב.

14 ראו לעיל הערה 2.

15 הרב רבינוביץ האריך בעניין זה בשו"ת שערי ציון, מכון באר אברהם, 2006, סימן א.

מכיון שבזמן הזה בכל מקום שנוהגים בו כבוד אסורה לחלוטין הכנסת בעלי חיים, (כפי שנוהגים אפילו במקומות חול כמו בתי משפט, מוזיאונים וכדומה, וכן בכנסיות של גויים כניסת בעלי חיים אסורה לחלוטין), אם כן ק"ו [קל וחומר] בן בנו של ק"ו שבבית הכנסת אסור להכניס בעלי חיים בשום אופן.

טענה זו אינה יכולה להתקבל כפסיקה על רקע המציאות החברתית של היום. היא איננה מתאימה, וההפך הוא הנכון. כל מקומות הציבור מחויבים, על פי חוק, להכניס אדם עיוור עם כלב נחייה. בשנים האחרונות אף רבתה האכיפה של חוק זה, ובתי תרבות מתהדרים בהיותם נגישים לכול. הקל וחומר שהרב רבינוביץ מבקש לקיים היה צריך להתהפך על פניו ולומר "לא תהיה כוהנת כפונדקאית". אם כל מקומות הציבור מקפידים על כבוד האדם ועל עצמאותו וחירותו, קל וחומר שבמקום שהוא עומד לפני ה', בבתי כנסיות, יקפידו על כבודו ועל חירותו. וכי תורת ישראל מאירה לצורכי האדם פחות מתורת החברה החילונית?

טענה שנייה: השוואת המנהג לאיסור כניסת כלבים למקומות קדושים בנצרות ובאסלאם.

טענתו השנייה של הרב רבינוביץ היא שמקומות קדושים בכל העולם אוסרים על הכנסת בעלי חיים, ולכן אם נתיר אנו דבר שהגויים אוסרים, יביא הדבר לידי חילול ה'. המקור לפסיקה זו נמצא בתשובתו של החתם סופר (הקיסרות האוסטרו-הונגרית, ראשית המאה התשע עשרה) כמו שהביאה הרב שלמה זלמן ברוין בספרו **שערים המצויינים בהלכה**:

דכתיב [ככתוב] ומקדשי תיראו עיין בשו"ת חתם סופר (אורח חיים סימן לא) שדבר שאומות העולם מקפידים לכבד מקום בית תפלתם אם אנו לא נעשה כן יש חילול השם (סימן יג ס"ק ב).

פסיקה זו בנוגע לכלב נחייה כבר הובאה בדבריו של הרב משה שטיינברג, רבה של קרית ים (**שערי משה**, סימן קנא, אות א) ונשנתה בדבריו של הרב יצחק יוסף בילקוט יוסף הנ"ל.

בבתי תפילות של נוצרים ומוסלמים המציאות אינה אחידה, וקשה לאתר עמדות ברורות בעניין זה. כך למשל, מועצת החוק המוסלמית באנגליה הוציאה

פטווה (פסק הלכה) המאפשר למחמוד אברר-קהטרי, בן 18, להיעזר בכלב הלבדרור שלו, ורגו, כדי להיכנס למסגד בעיר מגוריו, לסטר, כ-160 ק"מ מצפון ללונדון. בכל הנוגע למגע עם חיות טמאות, בכללן כלב, האסלאם נוהג בחומרה יתרה, ולכן פסיקה הלכתית זו – פטווה מחייב כתקדים משפטי דתי – נחשבת תקדים שפרץ דרך להבנה שכניסת כלב נחייה אינה נחשבת טומאה במקום הקודש שלהם.¹⁶

גם מדיניות הכנסיות הנוצריות אינה אחידה ואינה ברורה. יש עדויות רבות, המופיעות באתרי אינטרנט מרחבי העולם, על שמנהיגי דת מתירים כניסת כלבי נחייה לכנסיותיהם.¹⁷ בכל הנוגע למקומות הקדושים בארץ, למיטב הבנתי אין מדיניות קבועה. פרופ' האב דוד מ' ניוהאוס, הממונה על הקהילות הקתוליות הדוברות עברית בפטריארכיה הלטינית בירושלים, בדק בשבילי את מדיניות הכנסיות בארץ, ולדבריו אין שום מניעה "הלכתית" שכלב ייכנס עם אדם מוגבל ראייה לכנסייה בשעת תפילה או לביקור בה. הכוהן הקתולי בכנסיית שמעון כיפא (סנט פיטר) ביפו אף סיפר לי שלאחרונה ביקרו צליינים עיוורים מגרמניה בכנסייה יחד עם כלביהם. זו מדיניות הקתולים, אם כי ייתכן שבכנסייה של היוונים האורתודוקסים (כמו כנסיית הקבר) לא יראו בעין יפה הכנסת כלב. כך או כך, בעקבות טענתו של הרב רבינוביץ ראוי לדון ברצינות בשאלה עד כמה כניסתו של כלב נחייה תחשב "חילול ה'" ופגיעה בצביון המקום כ"מקום קדוש".

את הסוגיה הזאת העלה לראשונה החתם סופר בתשובה על שאלה בעניין השימוש בבית כנסת ישן כחצר לבית כנסת חדש (אורח חיים, סימן לא). החתם סופר אסר את הדבר וכתוספת לתשובתו השווה למנהג הרווח בבתי התפילות של הנוצרים, שאינם משתמשים שימוש חול במקומות שהיו קודש. החתם סופר ביקש לחדש מדרש הלכה על הפסוק "ולא תחללו את בני ישראל ונקדשתי בתוך בני ישראל" (ויקרא כב, לב), וכתב שבדרך כלל לומדים את סוף הפסוק ("ונקדשתי") כמקור לחיוב תפילה בקיבוץ הרבים כקידוש שם שמים (גזרה שווה "תוך", כמפורש במסכת מגילה כג ע"ב). אך ראוי לחבר את הרישא לסיפא, שהרי הפסוק אחד הוא. וברישא נאמר "ולא תחללו". אם כן, כל בית כנסת שיש בו חילול ה' בין אומות העולם לא יכול להתקיים בו הסיפא של

הכתוב "ונקדשתי". משמעות הפסיקה היא שהסביבה התרבותית שאנו חיים בה משפיעה השפעה ממשית על פסיקת ההלכה גם ביחס לדיני בית הכנסת. את דבריו של החתם סופר קיבלו להלכה פוסקים רבים, אלא שהשאלה הנשאלת לפנינו היא בדיוק זו: האומות המאוחדות חתמו על אמנה של זכויות אנשים עם מוגבלויות, ובכללה ההצהרה שזכותם של אנשים אלה לעצמאות היא זכות ראשונית. האם בית כנסת שיפתח את שעריו לאנשים אלה, עם כלבי נחייה, ייחשב מקום מבוזה? או שמא ההפך הוא הנכון, ואומות העולם, שחתמו על אמנה זו, יפארו אותו? מהסקירה שערכתי בדתות המקבילות לנו בעולם המערבי אנו למדים שאי אפשר להעתיק את הטענה של "חילול ה'" בכניסת כלב נחייה לבית כנסת או לכותל המערבי.

טענה שלישית: הפרעת התפילה בגלל חריגותו של הכלב ברחבת התפילה. טענתו השלישית של הרב רבינוביץ היא טענת ההפרעה שתתחולל בתפילה אם ייכנס לרחבת הכותל כלב נחייה. זו כמובן טענה רצינית התלויה במתפללים עצמם. אם המתפללים רואים בכלב (גם כאשר הוא קשור ורובץ בשקט לצד בעליו העיוור המתפלל) משהו חריג ומעורר תשומת לב, תיבטל מהם התפילה וההפרעה תהיה גדולה. אך אם המתפללים יורגלו שכלב נחייה אינו מעורר תשומת לב, תהפוך מציאות זו לשגרה. בדומה לכך כבר נפסקה הלכה בעניין אחר: המשנה קובעת ש"כהן שיש בידיו מומין לא ישא את כפיו" (מגילה כד ע"ב). הגמרא קובעת ש"אם היה דש בעירו – מותר" (בבלי, מגילה כד ע"ב). הגמרא נפסקה להלכה:

ואם היה דש בעירו, דהיינו שהם רגילים בו ומכירים הכל שיש בו אותו מום, ישא כפיו ואפי' [ואפילו] הוא סומא בשתי עיניו. וכל ששהה בעיר ל' יום, מקרי דש בעירו (שולחן ערוך, אורח חיים, סימן קכח).

שורה ארוכה של פסיקות קשורות להתרגלות של בני אדם למצבים המשתנים בהשתנות הזמנים. מובן שאין לכפות בתקיפות השתנות על אוכלוסייה, אך בוודאי שבמסגרת המרחב הציבורי במדינה שבה נחקק חוק לשילוב אנשים עם מוגבלויות, ראוי לייצר אקלים אוהד לנגישותם של אנשים עם כלבי נחייה.

טענה רביעית: אין חובה להתפלל בכותל המערבי. הבסיס להיתרו של הרב פיינשטיין הוא שללא היתר זה יימנע האדם העיוור מכניסה לבית כנסת ויבטל כל ימיו מתפילה בציבור וקריאת התורה וכו'. טענה זו, קובע הרב רבינוביץ, אינה תופסת כלל בנוגע לכותל המערבי:

שכל מה שהתיר האגרו"מ [האגרות משה, כלומר הרב פיינשטיין] הוא משום שאם לא נתירנו יתבטל כל ימיו מתפילה בציבור וקריאת התורה וכו' וכו', ובודאי שטעם זה אינו שייך לגבי רחבת הכותל המערבי שהרי העיוור אינו צריך להתפלל דוקא שם כל יום, בנקל יכול הוא ללכת לבית כנסת אחר שאפשר להכנס לשם עם הכלב, ולא ללכת למקום הומה וצפוף דוגמת הכותל המערבי שכתוצאה מכניסת הכלב יכול להגרם הפרעה לציבור גדול מאד של מתפללים. וכך אמר לי הגר"נ גולדברג שליט"א, שאין מצווה להתפלל בכותל המערבי דוקא ועל כן אין להחיל כאן את פסקו של הגר"מ פיינשטיין זצ"ל, ואין זה בגדר שעת הדחק שהתיר האגרו"מ בגללה.

כדי לחזק את טענתו מביא הרב רבינוביץ הוכחה ממקרה של אישה המבקשת להתפלל בליל שבת בכותל המערבי אך קשה לה ללכת ברגל. היא שואלת אם מותר לה להדליק נרות לפני זמן כניסת השבת ולהתנות בלבה שבהדלקת הנרות היא עוד לא תקבל על עצמה את חיובי השבת. על ידי התניה זו תוכל לנסוע (צד אחד) לאחר הדלקת נרות. הרב נוכירט מביא בשם הרש"ז אורכך שהנסיעה לכותל אינה נחשבת לצורך כזה שתוכל לעשות תנאי (שמירת שבת כהלכתה, פרק מג, ס"ק קלז).

נדמה לי שטענה זו של הרב רבינוביץ לא תעמוד מול האפליה שהוא יוצר לאדם המתנייד עם כלב נחיה. אין חולק על שהכותל המערבי מוגדר "מרחב ציבורי" ושכזה הוא צריך להיות נגיש ללא סייג לכל אדם עם מוגבלות. הרעיון הבסיסי והמכונן בהגדרת החקיקה בנוגע לנגישות הוא עקרון ההכלה (Inclusion Principle). על פי עיקרון זה אנשים עם מוגבלות הם חלק מהציבור, ולכן יש לאפשר להם להתנהל במרחב הפיזי הציבורי באותו האופן שעושה זאת כלל

הציבור, וללא הפרדה.¹⁸ חיוב הפרדת עיוור מכלבו פוגע פגיעה ישירה בעיקרון זה. הסייג היחיד שמצאנו בחוק הוא, כאמור, אם המקום מחייב זאת מטעם אופיו או מהותו. ואולם הטענה שאיש זה אינו חייב להתפלל בכותל, שממנה נגזר שהכותל לעולם לא יהיה נגיש בשבילו, זו אפליה ברורה. הדוגמה של האישה איננה מן העניין, שכן בשבילה הכותל נגיש בששת ימי המעשה. לאיש העיוור הכותל חסום בכל ימות השנה אם לא תתוקן הוראה מגבילה זו.

מכל הטעמים הללו הרב רבינוביץ מסיק ש –

יש למצוא לו מקום אחסון לכלבו וללוותו לרחבת התפילה כדי שיוכל להתפלל ליד שריד בית מקדשנו מבלי צורך להשתמש בכלב זה.

הרעיון שיהיה אדם מודר מן הכותל בגלל עיוורונו אינו יכול להתקבל בשום פנים ואופן. מעמדו של הכותל המערבי – נוסף על היותו מקום תפילה (כבית כנסת) – הוא כזה שעיני כל העם היהודי נישאות אליו (לרבות עיני האדם העיוור).

סיכום ומסקנה

לאחר שראינו בהרחבה את מקורות ההלכה העוסקים בסוגיית הכניסה של כלב נחייה לבתי כנסת, נדמה שאפשר לסכם ולומר שגם לשיטת האוסרים אין כאן איסור מובהק, ודאי שלא בגדרי הלכה מן התורה. מציאות זו של אדם עיוור ההולך עם כלב נחייה התפשטה בעולמנו בעשורים האחרונים, וממציאות נדירה ומקרית נעשתה מציאות רגילה וסבירה. החברה המקובלת והנורמטיבית מקבלת עליה את האחריות לשילובם של אנשים עם מוגבלויות, בכללם אלה עם כלבי נחייה, כמו שעולה מחתימתה של כנסת ישראל על האמנה הבין-לאומית וכמו שעולה מחקיקת החוקים הנ"ל. אי-אפשר להשוות את מצבם של העיוורים בדורות הקודמים, שהיו תלויים רק בבני אדם שבסביבתם, לעיוורים המתנהלים

18 ראו "עקרון ההכלה", מרכז המידע לנגישות, אתר נציבות שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלויות במשרד המשפטים.

בעזרת כלבי נחייה,¹⁹ ולכן ברור שאחדים מהציטוטים של מקורות שנכתבו לפני חמישים, ארבעים ושלושים שנים נעשו פחות מעודכנים בחלוף הזמנים ושינויי המציאות.²⁰

עם זאת אי־אפשר להתעלם מחלק שלם באוכלוסייה הנרתע באופן עמוק ממציאות של בעל חיים הולך על ארבע בסביבותיו. תהיה רתיעה זו פסיכולוגית או תרבותית, ההתחשבות באנשים עם מוגבלויות מוכרחה להתרחב על פני כל יריעת המוגבלות, ופחד מכלבים בוודאי אינו שונה מהם.

איני מבקש להכניס לכאן את הדיון שדן בית המשפט העליון בשאלת מעמדו של הכותל המערבי כבית כנסת או כמקום הזדהות היסטורי של העם היהודי. דיון עקרוני זה מבטא את עומק הקשר של העם היהודי עם הכותל המערבי – דתיים ושאינם דתיים כאחד.²¹ לצורך דיוננו כאן אסתפק בעמדתו של השופט מאיר שמגר, המבקש למצע בין זכויות ולהגדיר את הסובלנות הנדרשת באופן דו צדדי:

על־כן הדגשנו בהזדמנויות שונות, כי בניה ובנותיה של חברה חופשית, שכבוד האדם הוא חלק מעיקריה, נקראים לכבד את התחושות האישיות־רגשיות של הפרט ואת כבודו כאדם, וזאת מתוך סובלנות ומתוך הבנה כי הדגשים הרגשיים־אישיים ואורחות הביטוי שלהם שונים מאדם לאדם [...] כי חברה חופשית ממעטת בהטלת הגבלות על בחירותיו הרצוניות של הפרט ונוהגת בסבלנות, בסובלנות ואף בניסיון להבין את האחר, גם כאשר מדובר בהליכה בדרכים שאינן נראות בעיני הרוב כמקובלות או כרצויות.

19 יוסף טרקל, "הגברת הנגישות הפיזית והחברתית והעצמתה בעזרת בעלי חיים", בתוך: נגישות החברה הישראלית (לעיל הערה 3), עמ' 509-602.

20 שוחחתי על כך עם פרופ' אברהם שטיינברג, מחבר האנציקלופדיה ההלכתית רפואית ומחבר המאמר על מעמדו של העיוור בהלכה (לעיל הערה 13). בשני החיבורים האלה, שנכתבו לפני כשלושים שנים, הוא ממליץ על קשירת כלב הנחייה מחוץ לבית הכנסת וכניסתו של העיוור בליווי אדם. לדבריו זה סוג המקרים שעליהם נאמר "גשתנו הטבעים" ונחוץ להתחדש עמם כמו שדורשת מאתנו המציאות. כל זאת בלי לערער על הספקות שהעלו הפוסקים ביחס להפרעה ולבלבול העולמים להיווצר.

21 בג"ץ 257/89 ענת הופמן נ' הממונה על הכותל המערבי, מח(2) 265.

עם זאת יש לזכור, כי הסובלנות והסבלנות אינן נורמות בעלות מגמה חד-סטרית, אלא הן נורמות היקפיות ורב כיווניות. חברה נאורה גם מכבדת את אמונותיו ודעותיו של מי שדבק בהן בלהט ובהזדהות שאינם בהכרח מדרכו של אדם מן השורה [...] סובלנות אינה סיסמה לצבירת זכויות, אלא אמת מידה להענקת זכויות לזולת. סוף דבר, סובלנות חייבת להיות הדדית. מפגנים כוחניים השאובים לעתים מנוהגיהן של חברות אלימות, ממערב או ממזרח, אינם הולמים אותה.²²

בהתחשב בתנאים הפיזיים של רחבת הכותל המערבי יש לעניות דעתי לייצר נתיב מיוחד שיהיה פתוח לאנשים עם כלבי נחייה ואשר יוביל אותם במישרין לתוך רחבת התפילה. נתיב זה, שיהיה מסומן בכירור ובהבלטה, יאפשר לאנשים המפחדים מכלבים לכחור צד אחר של הרחבה ויאפשר לאנשים עם כלבי נחייה לעמוד מול אבני הכותל ולהשיח לבם עם אביהם שבשמים.